

УДК 911:1:001(477)

Кисельов Ю.О.
 доктор географічних наук, професор,
 завідувач кафедри геодезії, картографії та кадастру
 Уманський національний університет садівництва
 голова
 Луганський відділ Українського Географічного товариства

ВИТОКИ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОСОФІЧНОЇ ДУМКИ

Розглянуто витоки української геософічної думки за старокиївської та козацької доби. Наголошено, що першими творами давньоукраїнської літератури, що містили географічну інформацію та мали геософічний зміст, були «Літопис Аскольда» та «Повість минулих літ». Відзначено, що в подальшому українська геософічна думка розвивалася на початку Нового часу у працях Петра Могили та Феофана Прокоповича. Акцентовано на великому значенні антропогеографічних і геополітичних праць академіка Степана Рудницького для розвитку української геософії. Зазначено його погляди на сакрально-географічну роль окремих ландшафтів. З геософічної перспективи схарактеризовано зміст балто-чорноморської геополітичної доктрини. Окреслено погляди акад. С. Рудницького на проблему природних («готових») і штучних («неготових») міждержавних кордонів. Охарактеризовано його погляд на структуру українського національного геопростору, що складається із серцевинних, межових (заселених спільно із сусідніми етносами) і колоніальних (компактно замешканих діаспорою) територій. Описано та схарактеризовано зміст чорноморської геополітичної доктрини Юрія Липи. Наголошено на значенні степу в просторовому розвитку України, окресленому з геософічної точки зору Вячеславом Липинським, Євгеном Маланюком і Юліаном Вассьяном. Розглянуто внесок професора Володимира Кубійовича в генезу української геософічної думки. Наголошено на розвитку ним наукових ідей Степана Рудницького. Також зазначено, що погляди на межі української національної території С. Рудницького та В. Кубійовича відображені на мапах «Атласу українських і сумежних країв». Окреслено еволюцію ідей В. Кубійовича щодо організації українського національного геопростору, зумовлену геополітичними змінами в Європі й цілому світі. Згадані його погляди на Україну як «країну меж». Наголошено на впливі транспортно-географічного чинника на геософічну долю України. Зазначено щодо співвідношення Іваном Лисяком-Рудницьким західних і східних впливів на державно-політичну самоорганізацію України. Схарактеризовано роль праць професора Олега Шаблія в розвитку української геософічної думки та вивченні її витоків.

Ключові слова: *геософічна думка, Україна, геопростір, українська національна територія, межі.*

Киселёв Ю.О. Истоки и развитие украинской геософической мысли

Рассмотрены истоки украинской геософической мысли в старокиевскую и козацкую эпохи. Акцентируется на том, что первыми произведениями украинской древнеукраинской литературы, вмещавшими географическую информацию и имевшими геософическое содержание, были «Летопись Аскольда» и «Повесть временных лет». Отмечено, что в дальнейшем украинская геософическая мысль развивалась в начале Нового времени в работах Петра Могилы и Феофана Прокоповича. Акцентируется на большом значении антропогеографических и геополитических работ академика Степана Рудницкого для развития украинской геософии. Отмечены его взгляды на сакрально-географическую роль отдельных ландшафтов. Из геософической перспективы охарактеризовано содержание балто-чорноморской геополитической доктрины. Отображены взгляды акад. С. Рудницкого на проблему естественных («готовых») и искусственных («неготовых») межгосударственных границ. Охарактеризован его взгляд на структуру украинского национального геопространства, состоящего из сердцевинных, пограничных (заселенных вместе с соседними этносами) и колониальных (компактно заселенных диаспорой) территорий. Описано и охарактеризовано содержание черноморской геополитической доктрины Юрия Липы. Акцентируется на значении степи в пространственном развитии Украины, очерченном с геософической точки зрения Вячеславом Липинским, Евгеном Маланюком и Юлианом Вассьяном. Рассмотрен вклад профессора Владимира Кубийовича в генезис украинской геософической мысли. Акцентируется на развитии им научных идей Степана Рудницкого. Также указано, что взгляды на границы украинской национальной территории С. Рудницкого и В. Кубийовича отражены на картах «Атласа украинских и сопредельных стран». Отображена эволюция идей В. Кубийовича касательно организации украинского национального геопространства, обусловленная геополитическими изменениями в Европе и в мире в целом. Упомянуты его взгляды на Украину как

«страну границ». Подчеркнуто влияние транспортно-географического фактора на геософическую судьбу Украины. Приведено соотношение Иваном Лысяком-Рудницким факторов влияния Запада и Востока на государственно-политическую самоорганизацию Украины. Охарактеризована роль работ профессора Олега Шабля в развитии украинской геософической мысли и изучении её истоков.

Ключевые слова: геософическая мысль, Украина, геопространство, украинская национальная территория, границы.

Kyselov Iu.O. Origins and development of the Ukrainian geosophical thought

The origins of the Ukrainian geosophical thought during the Old-Kyiv and Cossack times are characterized in the proposed article. It is stressed that the first works in the Old-Ukrainian literature that contained geographical information and had geosophical contents were the "Askold's Chronicle" and the "The Tale of the Past Years". It is marked that the Ukrainian geosophical thought was further developed in the works by Petro Mohyla and Feofan Prokopovych at the beginning of the New times. It is stressed on the great significance for the development of the Ukrainian geosophy that anthropogeographical and geopolitical works created by the Academician Stepan Rudnytsky had. His point of view on the sacral and geographical role of some landscapes is noted. The contents of the Baltic and Black-Sea geopolitical doctrine are characterized from the geosophical perspective. The Academician S. Rudnytsky's point of view on the issue of the natural ("ready") and artificial ("non-ready") international boundaries is lined. His view on the structure of the Ukrainian national land space, which consists of core, boundary (settled with the neighbour ethnicities together) and colonized (which are settled compactly by the Diaspora) territories, is characterized. The contents of the Black-Sea geopolitical doctrine created by Yuri Lypa is described and characterized. From the geosophical point of view presented by Vyacheslav Lypynsky, Yevhen Malanyuk and Yuliyana Vasyuan it is stressed on the significance steppe in Ukraine's development. The gift for the genesis the Ukrainian geosophical thought made by Professor Volodymyr Kubyovych is viewed. It is stressed on his development of Stepan Rudnytsky's scientific ideas. It is also marked that the points of view on the boundaries of the Ukrainian national territory presented by S. Rudnytsky and V. Kubyovych are reflected on the maps published in the "Atlas of the Ukrainian and Neighboring Lands". The evolution of the V. Kubyovych's ideas on the organization of the Ukrainian national land space conditioned by geopolitical changes in Europe and whole world is lined. His view to Ukraine as a boundary country for the whole Europe is marked. It is stressed on the influence of the transport and geographical factor to the geosophical destiny of Ukraine. It is marked about the correspondence of the West and East influences in making state and political self-organization of Ukraine made by Ivan Lysiak-Rudnytsky. The role of the works by Professor Oleh Shablii in the development of Ukrainian geosophical thought and studying its genesis is characterized.

Key words: geosophical thought, Ukraine, land space, Ukrainian national territory, boundaries.

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасна наукова думка виходить за межі пізнання лише реальних об'єктів, тобто «логічного» знання. Сьогодні довелось необхідність доповнення останнього знанням «софійним», яке має світоглядний характер і досліджує переважно концептуальні об'єкти, формує наукові абстракції та виявляє зв'язок із усесвітньою Мудрістю. Окреслений «логічно»-«софійний» дуалізм виразно проявляється в географії: якщо традиційна географія, тобто «лише-наука» (за Е. Банзе [25]) розглядає геооб'єкти та геосистеми в їхній власній сутності, то геософія намагається досягнути внутрішній зміст геопростору з урахуванням не тільки його матеріальних геокомпонентів, а й духовної складової. Саме ця невидима, але реально існуюча й дієва просторова субстанція може суттєво впливати на роль ландшафту в житті людської спільноти, що його населяє. Зокрема, духовна сфера ландшафтів

може формувати геополітичні чинники, які мають вагомим практичне значення для антропофери певного фрагменту геопростору. Тому актуальність геософічних досліджень для України є безсумнівною.

Огляд попередніх публікацій. Аналіз геософічних досліджень в Україні в минулі часи представлений у працях проф. О. Шабля [23; 24] та наших попередніх публікаціях [8; 9].

Мета статті – окреслити основні етапи розвитку української геософічної думки.

Завдання статті:

- схарактеризувати найдавніші прояви української геософічної думки;
- висвітлити головні ідеї найважливіших праць українських авторів, що мають геософічний зміст;
- акцентувати на геософічному значенні антропогеографічної й геополітичної спадщини С. Рудницького та В. Кубійовича;

- визначити геософічні аспекти творчості українських історіософів ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Геософічні конструкції у творах русько-українських авторів ми знаходимо, починаючи з ІХ ст. н. е. Яскравим свідченням тому є зміст вітчизняних літописів. Так, «Літопис Аскольда», за даними М. Брайчевського, є найдавнішою руською писемною пам'яткою, створеною в другій половині ІХ ст. [3]. Значна частина цього історико-географічного, за своєю суттю, твору присвячена переказам Св. Письма (що було властиво практично всім тогочасним літературним пам'яткам), багато місця приділено описанням слов'яно-руського часопростору – викладу історичних подій у контексті міграцій згадуваних у тексті літопису етносів та особливостей природи населених ними територій. Окремі фрагменти «Літопису Аскольда» містять не лише констатацію фактів, а й певне осмислення географічних реалій.

Так, уже на початку тексту зазначаються країни, острови й річки, які, згідно з Біблією, дісталися кожному з трьох Ноевих синів – Симові, Хамові та Яфету. Вважаємо, що на прикладі вищезазначеного триподілу Ойкумени виразно проступає всюди підкреслювана літописцем триєдність світостворення, в основі якої лежить християнський догмат про Св. Трійцю (київський князь Аскольд був християнином). Іншими проявами цієї триєдності, згідно з текстом «Літопису», є локалізація в Оковському лісі витоків трьох великих річок – Волги, Двіни й Дніпра, а також факт заснування Києва трьома братами – Києм, Щеком і Хоривом [3, с. 11].

Деякі з історико-географічних відомостей, наведених у «Літописі Аскольда», повторюються в іншому визначному творі давньоукраїнської літератури – «Повісті врем'яних літ», створеній Нестором-літописцем на початку ХІІ ст. [16]. Це, зокрема, згадка про вказані нами вище виток Дніпра, Двіни й Волги з Оковського лісу та трьох братів – засновників Києва.

Важливо відзначити суттєві відмінності в баченні авторами «Літопису» та «Повісті» проблеми організаційно-політичного центру формування давньоукраїнської державності. Якщо Нестор найбільшою мірою акцентував на ролі

північно-західного центру її генези, то сучасник князя Аскольда однозначно надавав пріоритет Києву. На нашу думку, саме з киевоцентричності значною мірою пов'язані твердження про нібито неавтентичність «Літопису Аскольда», адже сам факт його наявності – попри будь-чий суб'єктивні домисли – утверджує Україну як єдину пряму спадкоємницю Київської Русі.

Як відзначає проф. О. Шаблій, у «Повісті минулих літ» «описується історико-генетична дуга центрів від Палестино- до дунає- і киевоцентризму» [24, с. 91] в контексті порушеної в ній проблеми «нульової точки» відліку географічних координат.

Після старокиївської доби українська геософічна думка знову простежується в ХVІІ–ХVІІІ ст. у практичній діяльності Митрополита Київського Петра Могили та професора Києво-Могилянської академії Феофана Прокоповича. Зокрема, П. Могила, прагнучи унезалежити Українську Православну Церкву, формував ідею створення Київського Патріархату, територія впливу якого посіла б серединне положення щодо визначних тогочасних (і так само теперішніх) сакральних (а також державно-політичних) центрів – Варшави, Константинополя (Стамбула), Москви та Риму [2].

Ф. Прокопович, виходячи також із сакрально-географічних даних, розробляв концепцію, згідно з якою місто Київ має стати «другим Єрусалимом» (одне з фундаментальних сакрально-просторових понять християнства). На нашу думку, це пророцтво має наукову основу, пов'язану із суперництвом за Київ між православними та іудеями, що тривало вже близько тисячоліття (особливо загостреним було за хозарської доби у VІІІ–ІХ ст.).

Занепад України, зумовлений ліквідацією Російською імперією козацької автономії та руйнуванням Запорозької Січі, позначився й на вітчизняній геософічній думці, яка відродилася лише на початку ХХ ст. Набуття нею потужної наукової основи пов'язане з працями фундатора української національної географії акад. С. Рудницького, який органічно поєднував своє бачення «географії, яка є за своєю суттю природничою наукою» [20]) з приділенням значної уваги антропогеографічним студіям. Конкретний вихід у галузь геософії

в дослідженнях С. Рудницького ми вбачаємо в деяких його судженнях і порівняннях просторового змісту (зокрема, в окресленні ним української етнічної території [19]); елементи геософічності присутні й у напрацьованій ним балто-чорноморській геополітичній доктрині України. Заслуговує на увагу твердження українського географа щодо приуроченості мусульманського сакрального простору до тропічного географічного поясу з його аридним кліматом: «Іслам – це віра, що виросла в піщаній і скельній пустині пассатової смуги нашого глобуса. Вона шириться по пустинях і там пишно розцвітає. Коли вийде поза пустиню, трудно їй загніздитись» [19, с. 288]. Вельми цікавим є й порівняння С. Рудницьким природничих і антропогеографічних характеристик Галицької України та Швейцарії, між якими він знаходив значні аналогії [19]. Геософічний зміст балто-чорноморської доктрини полягає, на нашу думку, в осьовій (субмеридіональній) територіальній композиції простору, зайнятого державами, які мали б, відповідно до ідеї С. Рудницького, увійти до «міжморської» військово-політичної коаліції. В такий спосіб балто-чорноморська вісь держав у складі Білорусі, Естонії, Латвії, Литви та України отримала б виразно східноєвропейський характер на противагу Західній і Центральній Європі (території колишніх Австро-Угорської й Німецької імперій, а також Великої Британії та Франції), Північній (Фенноскандія), Південній (Апеннінський, Балканський і Піренейський півострови) та культурно-цивілізаційній не-Європі (так звана «Європейська» частина Росії).

С. Рудницький із природничо-наукових позицій дивився й на лімогеографічні проблеми. Зокрема, вчений розрізняв кордони природні («готові», тобто достатньо досконали – приурочені до гірського хребта, великої ріки тощо) та штучні («неготові» – проведені волонтаристично). На нашу думку, його теза про природні кордони набула особливої актуальності щодо України в Новітній час у зв'язку з російською окупацією Криму й частин Придніпрового та Приазовського країв. Поряд із міжнародно-правовими аспектами проблеми сучасної російської експансії в Україну, варто виділити й суто географічні. Враховуючи, що найприроднішими, за С. Рудницьким, є дер-

жавні кордони, що проходять по значних географічних бар'єрах (у випадку України та Росії це – Керченська протока й річка Дін /Дон/, але в жодному разі не Перекопська перемичка або «лінія розмежування» між контрольованою Україною територією й так званими «ДНР» і «ЛНР»), агресивні дії Росії не лише грубо порушують міжнародне право, а й суттєво віддаляють проблему міждержавних меж від її наукового розв'язання.

Геософічний характер має побудована С. Рудницьким своєрідна структурна схема українського національного геопростору. Зокрема, він виділяв у ньому так звані «черенні» (тобто серцевинні, центральні) території, «граничні» (на межі з етнічними територіями інших народів) та колоніальні (під якими розумів розташовані на значній відстані від України землі, де компактно мешкають українці діаспори) [19]. Актуальність такої структурної схеми в наш час підтверджується тим, що українські етнічні землі (до яких входять території першої та другої зазначених груп) стали об'єктом ґрунтовних геоетнополітичних досліджень [7].

Геософічною є й теза С. Рудницького про «малопростірність й обтяжливу сутужність політичної думки» [19, с. 67] українців, викликану суттєвим переважанням землеробства (заняття яким завжди передбачало прив'язаність до відносно невеликої ділянки землі) у традиційній структурі їхнього господарства. Із цього український учений робив висновок щодо однієї з причин тогочасної бездержавності України.

Крім С. Рудницького, проблеми геополітики (й водночас геософії) в першій половині ХХ ст. розробляв український поет, лікар і мислитель-історіософ Ю. Липа. Напередодні Другої світової війни він сформулював чорноморську геополітичну доктрину України [12]. Проблема Чорного моря як «природної підстави» [15, с. 11] для України є наскрізною в усій його історіософічній (і в той же час геософічній) творчості, а також практичній націєрозбудовчій діяльності (організація у Кракові Чорноморського інституту). Згідно з доктриною, запропонованою цим мислителем, Україна локалізується (на відміну від балто-чорноморської осі) не на півдні, а на півночі проектованого міжнаціонального об'єднання,

а саме об'єднання (на відміну від балто-чорноморського союзу С. Рудницького) мусило б мати не осьовий, а циклічний геопросторовий характер. Таке бачення Ю. Липою геополітичної ролі України було продиктоване логікою історичних подій: за двадцять років, що минули від часу геополітичних напрацювань С. Рудницького, представлена ним доктрина втратила актуальність (країни Балтії – на відміну від України – весь цей час розвивалися як суверенні національні держави); натомість, увиразнилися спільні риси в долях багатьох націй чорноморського регіону – українців, грузинів (які тоді не мали своїх держав), а також болгар, румунів, турок (чії держави в силу низки причин були надто слабкими).

Важливою складовою української геософічної думки в ХХ ст. є осмислення вітчизняними мислителями феномену Степу, причому, на нашу думку, досить одностороннє. Зокрема, В. Липинський та Є. Маланюк негативно оцінювали роль степової смуги в українському етночоспросторі, зважаючи на її легкодоступність для кочових орд. За словами Є. Маланюка, Степ – це «відвічний коридор, відвічний географічний протяг у нашій історичній «помешканні»» [15, с. 11], а В. Липинський називав Степ «одвічним прокляттям нашої землі» [13; цит. за: 15, с. 10], вбачаючи в ньому територію, через яку азійські загарбники століттями вільно проникали у глиб України. На нашу думку, роль Степу у вітчизняній минувшині не була настільки однозначною: саме степова смуга виступала ареною генези козацтва, яке своєю пасіонарністю сприяло духовному й політичному піднесенню всього українського етносу. Аналогічна ситуація, якщо врахувати межі Антської держави, що простягалася від Дунаю до Дону [17, т. 1, с. 77], склалася була ще в середині I тис. н. е. Тому ми робимо висновок про діалектику Степу як українського етноландшафтного феномену: за часів свого пасіонарного піднесення українці опанували й контролювали степові простори, а в епохи пасіонарного занепаду цей контроль переходив до кочовиків різного етнічного походження (аварів, хозар, печенігів та ін.).

Досить оригінальним є осмислення Степу вітчизняним мислителем, одним з ідеологів українського націоналізму Ю. Вассияном,

який втілює багатовимірність українського простору в його образне визначення як «степового Сфінкса» [4].

У геософічних поглядах проф. В. Кубійовича знайшло продовження бачення акад. С. Рудницьким української території як сукупності всіх земель, заселених українською нацією, незалежно від їх суб'єктивно зумовленої дочасної державної приналежності. У своєму «Атласі українських та сумежних країв» [1] В. Кубійович окреслив українські етнічні землі приблизно так само, як за чверть сторіччя до нього це зробив С. Рудницький у «Короткій географії України» [18].

Посідаючи територію, що більш ніж у півтора рази перевищує сучасну площу Української держави, землі, всуціль заселені нашим народом, охоплювали, зокрема, Лемківщину, Надсяння, Підляшшя та Холмщину на Заході, Берестейщину та Стародубщину на Півночі, Північно-Східну Слобожанщину на Північному Сході, Кубань (Малиновий Клин) – на Південному Сході. За такої територіальної композиції (за якої українські терени простягалися майже в діагональному напрямі – із заходу-північного заходу на схід-південний схід) цілком українським «озером» ставало Азовське море, а на Заході українська територія включала значно більшу ділянку басейну Вісли (а саме її приток – Західного Бугу та Сяну). Отже, ми в такому разі бачимо підстави говорити про віслянсько-кубанське (формулювання наше) положення України в геопросторі Центрально-Східної Європи (за станом на кінець 30-х рр. ХХ ст.), констатоване й обґрунтоване В. Кубійовичем.

У повоєнні роки, коли в Європі та всьому світі постали нові політико-географічні й геополітичні реалії, при роботі над «Енциклопедією українознавства» В. Кубійович фактично дотримувався іншої концепції організації українського національного геопростору, яку ми називаємо ареально-дисперсною. Це було пов'язано з наступними причинами. З одного боку, переважна більшість українських етнічних земель після 1945 р. увійшла до складу Української РСР, а суміжні терени поза її межами були внаслідок деукраїнізації Кубані та операції «Вісла» насильницьки вичищені від українців. З іншого боку, велика кількість

наших співвітчизників – особливо вихідців із західного регіону – склала третю (політичну) хвилю еміграції, оселившись спершу переважно в Німеччині, а згодом – у Канаді, США, Австралії на інших країнах. Відтак, у вищезгаданій «Енциклопедії» територія України розглядалася, як правило, у квазідержавних межах УРСР. Водночас, значне місце в ній приділено характеристиці країн і окремих міст масового поселення українців за кордоном. На нашу думку, дисперсна форма розселення закордонного українства західної діаспори дає підстави для твердження про певного роду віртуальний геопростір, творений усією сукупністю (в деяких випадках – системою) поселень із компактним мешканням українців.

Елементи геософії в науковій спадщині В. Кубійовича містяться також в аналізі ним окремих аспектів географічного положення України. Зокрема, варто відзначити погляди вченого на її розташування щодо Середземного моря. Визначний український географ, наголошуючи на гідрографічному зв'язку Чорного моря із Середземним, відзначав зумовлену цим зв'язком досить тривку культурно-цивілізаційну єдність Північної Припонтиди (тобто України) та земель у східній частині середземноморського узбережжя. В. Кубійович особливо підкреслював значущість цієї єдності у стародавні часи й за доби Середньовіччя, маючи на увазі взаємини народів Геродотової Скіфії з античною Грецією та Київської Русі – з Візантією. Проте, навіть після завоювання Константинополя турками свою причетність до Середземномор'я Україна остаточно не втратила: сполучення Чорного моря із Середземним і дотепер не лише має важливе стратегічне й транспортне значення, але також відіграє суттєву геософічну й сакрально-географічну роль, яка полягає в єднанні України з іншими країнами традиційної східно-християнської духовності (отже, виявляється духовний зв'язок між теренами регіону).

У своїх працях В. Кубійович розвивав думку С. Рудницького про «великопростірність» території України. Ці вчені мали на увазі не лише те, що українська етнічна територія є найбільшою в Європі; вагоміше значення має те, що близько половини її становлять степові простори, які народів, приуроченому

до них, суб'єктивно (перцепційно) здаються безкраїми. Саме ця безмежність Степу колись сприяла дедалі значнішому розширенню українськими козаками їхніх запорозьких вольностей та територій слобожанських полків. Таке сприйняття геопростору, на нашу думку, було успадковано українцями від кочових етносів, насамперед, кримських і ногайських татар, чие панування в Степу безпосередньо передувало козацькій експансії.

Ще одним чинником географічного положення України, який досліджував В. Кубійович, є її межова (щодо європейського субконтиненту) локалізація. На думку вченого, геопросторове положення на крайньому Південному Сході Європи для української нації впродовж усього часу її історичного розвитку відіграло двояку роль: з одного боку, як ми вже зауважували вище, степові ландшафти Півдня та Сходу України віддавна слугували зручним коридором для набігів різноманітних кочовиків; з іншого боку, як зазначав В. Кубійович, саме у східному й південному напрямках «за козацькою шаблею все глибше в степи врізувався український плуг» [11, с. 49], тобто поширювалася експансія українців у бік Дону й за Дін, а разом з іншими етносами вони освоювали терени Заволжя й Зауралля (за нашими поглядами, це відбувалося в часи пасіонарного піднесення козацького /у розумінні М. Чмихова [22]/ етносу).

Як властиву рису географічного положення України, В. Кубійович відзначав її давні безперешкодні водні транспортні зв'язки із суміжними європейськими країнами (зокрема, Польщею) та практичну відсутність таких шляхів сполучення з Московщиною (історичним ядром майбутньої Російської імперії) [11, с. 43]. Це зауваження, висловлене з географічних позицій, цілком підтверджує тезу українських істориків про неможливість існування за старокиївських часів єдиного «давньоруського» народу, що мав би посідати територію від Києва до Ладоги й від Галича до Суздаля та, отже, як ми наголошували раніше [8], спростовує витворену російськими шовіністичними інтелектуалами псевдотеорію так званої «триєдиної Русі».

У повоєнну добу елементи геософії були властиві деяким українським історикам дія-

спори. Серед них варто відзначити І. Лисяка-Рудницького, одна зі статей якого має виразно геософічну назву – «Україна між Сходом і Заходом» – та відповідний зміст, пов'язаний із визначенням належного українській нації місця в геопросторі. Зазначений автор наголошував, що Україна органічно належить до Європи (ототожнюваної із Заходом) у контексті національної державно-політичної самоорганізації, водночас так само природно увібравши східні (зокрема, грецько-візантійські) культурні надбання [14, 1994, т. I, с. 1–9]. Геософічні погляди І. Лисяка-Рудницького узгоджуються з висловленою ще у 1918 р. думкою М. Грушевського про те, що «історичні умови життя орієнтували Україну на захід, географічні орієнтували і орієнтують на полудне, на Чорне море...» [5, с. 16].

У наш час відродження геософічних досліджень в Україні, які не розвивалися за доби радянської влади як нібито «антинаукові», пов'язане, передусім, із працями проф. О. Шаблія. По-перше, цей учений актуалізує геософічні пошуки й напрацювання вчених минулих сторіч (зокрема, арабських і давньоруських авторів). По-друге, він популяризує геософічні розробки вчених і мислителів ХХ ст. Геософічний за суттю характер мають погляди самого О. Шаблія на низку проблем політичної географії, геополітики та геостратегії [23; 24].

Терміном «геософія» в новітній вітчизняній суспільній географії послуговується також В. Дергачов [6]. Проте, на нашу думку, за своїм змістом дослідження цього автора більшою мірою належать сферам геополітики й соціології, ніж власне геософії, елементи якої таки наявні в його працях.

Таким чином, можна відзначити вагому наповненість геософічною думкою не лише географічних, а й історичних, філософських та інших праць українських авторів як віддаленого й недавнього минулого, так і сучасної доби. На нашу думку, неминуща актуальність геософічних досліджень України пов'язана із самою суттю розв'язуваних ними проблем, які виходять за межі вузькофахового інтересу та набувають загальнонаціонального, державно-політичного значення. Як наголошують професори О. Топчієв, В. Нудельман, Л. Руденко, «в умовах державної незалеж-

ності стрімко зростає інтерес до... геософічних досліджень» [21, с. 7]. Ми пояснюємо сучасне збільшення суспільного попиту на геософічні пошуки в Україні ще недостатньою визначеністю геопросторових теоретичних основ українського національного державотворення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Витоки української геософічної думки сягають старокиївських часів. Державницька діяльність київських князів, а пізніше – гетьманів, потребувала глибокого осмислення геопростору, яким володіла держава. Таке осмислення міститься в найдавніших вітчизняних писемних пам'ятках – «Літописі Аскольда» та «Повісті врем'яних літ», згодом – працях П. Могили й Ф. Прокоповича.

Найвизначніший внесок у розвиток геософічних ідей в Україні зробили С. Рудницький та В. Кубійович. Зокрема, з їхньою науковою спадщиною пов'язані узгоджене з етнічними межами окреслення й структурування українського національного геопростору, напрацювання геополітичних доктрин і концепцій, формування діалектичних поглядів на «великопростірність» території України та «малопростірність» думки, властиву деяким субетносам українців, шляхи розв'язання низки інших проблем геопросторового змісту.

Наступні дослідження характеризованої теми, на нашу думку, можуть бути пов'язані з прогнозуванням подальшої геопросторової долі України на основі запропонованої нами концепції «пульсуючого геопростору», суть якої полягає в («інверсіях пасіонарності») [10], тобто чергуванні пасіонарних піднесень і занепадів у різних фрагментах Ойкумени через близькі за тривалістю проміжки часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Атлас українських та сумежних країв / за ред. проф. В. Кубійовича. – Львів, 1938. – 100 с.
2. Борисова О.В. Соціально-історична антропологія : навч. посібник / Ольга Борисова. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 328 с.
3. Брайчевський М.Ю. Літопис Аскольда / Михайло Брайчевський. – К. : Укр. центр духовної культури, 2001. – 132 с.
4. Вассиян Ю. Твори. Т. I. Степовий Сфінкс: Сусп.-філос. нариси / Юліян Вассиян. – Торонто : Євшан-Зілля, 1972. – 288 с.
5. Грушевський М.С. На порозі Нової України:

гадки і мрії / Михайло Грушевський. – К. : Наук. думка, 1991. – 128 с.

6. Дергачёв В.А. Раскалённые рубежи: очерки маргинальной коммуникативности / В.А. Дергачёв. – Одесса : Астропринт, 1998. – 102 с.

7. Дністрянський М.С. Теоретичні основи етно-геополітики / М.С. Дністрянський. – Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 500 с.

8. Кисельов Ю.О. Геософічне значення наукової спадщини професора Володимира Кубійовича / Юрій Кисельов // Історія української географії. Всеукр. науково-теоретичний часопис. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – Вип. 22. – С. 20–25.

9. Кисельов Ю.О. Основи геософії: проблеми теорії та методології / Ю.О. Кисельов. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 208 с.

10. Кисельов Ю.О. Суспільно-географічні основи теоретичних та прикладних геософічних досліджень в Україні / Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. геогр. наук / Кисельов Ю.О. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 36 с.

11. Кубійович В. Том I. Наукові праці / Володимир Кубійович // упоряд. і вступ. стаття проф. Олега Шаблія. – Париж ; Львів : Фенікс, Укр. акад. друкарства, 1996. – 800 с.

12. Липа Ю.І. Чорноморська доктрина / Юрій Липа // Всеукраїнська трилогія. Т. II / [кер. проекту Василь Яременко]. – К. : МАУП, 2007. – 392 с.

13. Липинський В.К. Повне видання творів, архів, студії : у 25 т. Т. 3: Україна на переломі 1657–1659: замітки до історії українського державного будівництва XVII-м столітті / В. Липинський ; ред. Я. Пеленський. – Філадельфія : Східно-Європейський дослідний ін-т В.К. Липинського. – 1991. – 346 с.

14. Лисяк-Рудницький І. Україна між Сходом і

Заходом : пер. з англ. // Іван Лисяк-Рудницький. Історичні есе : в 2 т. / Іван Лисяк-Рудницький. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – 554 с.

15. Маланюк Є.Ф. Нариси з історії нашої культури / Євген Маланюк. – К. : АТ «Обереги», 1992. – 80 с.

16. Повість врем'яних літ / худож.-оформлювач А.С. Ленчик. – Х. : Фоліо, 2008. – 317 с.

17. Полонська-Василенко Н.Д. Історія України : у 2 т. Т. 1 / Наталія Полонська-Василенко. – 4-е вид. – К. : Либідь, 2002. – 590 с.

18. Рудницький С.Л. Коротка географія України : у 2 ч. Ч. I. Фізична географія / Степан Рудницький. – К. ; Львів : Лан, 1910. – 150 с.

19. Рудницький С.Л. Чому ми хочемо самостійної України? / упор., передмова О.І. Шаблія / Степан Рудницький. – Львів : Світ, 1994. – 415 с.

20. Рудницький С.Л. Нинішня географія / Степан Рудницький // Академік Степан Рудницький / за ред. проф. О. Шаблія. – Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – С. 59–106.

21. Топчів О.Г. Географія перед новими викликами і запитамі (український аспект) / О.Г. Топчів, В.І. Нудельман, Л.Г. Руденко // Укр. геогр. журн. – 2012. – № 2. – С. 3–10.

22. Чмихов М. Україна від минулого до майбутнього / Микола Чмихов // Вісник Київського університету. Історико-філологічні науки. – К. : Вид. Київ. ун-ту, 1992. – Вип. 8. – С. 34.

23. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / Олег Шаблій. – Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 744 с.

24. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії / Олег Шаблій. – Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 444 с.

25. Banse E. Die Seele der Geographie. Geschichte einer Entwicklung / Ewald Banse. – Braunschweig : Georg Westermann, 1924. – 96 s.